

KÁLNAY ADÉL

Háborús történet

2. GALÍCIA

Aztán egyszer csak ott voltak a háborúban. Vagy inkább a háború termett ott körülöttük. Az első jele ennek egy állomáson volt, ahol már órák óta álltak, izzadtak és lassan mindenkit elfogott a türelmetlenség, aminek ráadásul nem volt semmi értelme. Mikor érünk már oda, mondta valaki szinte nyafogva, majdnem úgy, ahogy az anyjának szokta a gyerek szoknyát rángatva mondani, de senki nem válaszolt, hisz senki nem tudta rá a választ. Kicsike állomás volt, mégis sok ember tolongott benne, batyukkal, zsákokkal, sok apró gyerekkel, idegen beszédűl meg gyereksírásból visszhangzott minden. József ijedt arcokat látott, kétségbeesett asszonyokat, öreg férfiakat, meg egészen fiatalokat. Jobbára szőkék voltak és kék szeműek, s nem integettek nekik, nem nevettek rájuk, még nézni se igen mertek feléjük. Menekülnek, ezek már menekülnek, mondta Józsi, és József is így gondolta, csak éppen azt nem tudta, ki elől, s hogy ezek most az ellenség, vagy kifélék egyáltalán. Kicsivel odébb, az állomás mellett egy nagy artézi kúthoz lányok érkeztek. Ruhájuk olyan viselet volt, amelyet József még sosem látott, de azonnal szépnek találta. Ringott a sok szoknya a lányokon, fejük fedetlen volt és vaskos copfjaik ide-oda himbálóztak. Ezek a lányok nem voltak szomorúak, nagyokat kacagtak, hangjukat vitte a feltámadó szél a vonat felé, s még valamit, valami friss illatot, talán mosószappanét, amelyet otthon is érzett már József vasárnaponként. Az egyik lány egyszer csak szólt a többieknek, erre mind a vonat felé néztek, s még jobban kacagtak. A katonák kezdtek magukhoz térni, intettek, meg odaszóltak a lányoknak, azok meg, hogy semmit nem értettek, csak még jobban kacagtak. József is hamar belekerült a játékba, integetett, nevetett ő is, s próbálta kitalálni, melyik lány lenne hozzá való, ha választani lehetne közülük.

Ebbe a hirtelen támadt kellemességbe, annak a kellős közepébe, elvágva ezt a kagó, évődő szálát, melyet a fiatalság sodort egy pillanat alatt, s feszített ki a kút és a vonat közé, tört be váratlanul a háború hírnöke, hogy jajgatással és nyögéssel, vérrel és szennyel adjon hírt arról a világról, amelyről csak az imént feledkeztek meg egy pillanatra. Sebesülteket szállító szerelvény érkezett, teljesen tele volt, fehér fityulás ápolónők hajlongtak benne erre-arra, s az állomáson akkora csend lett, hogy még a légy zümmögését is lehetett volna hallani, de nem azt hallották, hanem a nyöszörgést, a jajgatást, siránkozót, káromkodó beszédet. Mindez egy különös dallammá fonódott, özszevegyülve a gőzmozdony szuszogásával. Te jó isten, mondta József, ezek aztán jól néznek ki. Ágaskodva próbált belesni a vagonokba. A mozdony fehér füstje időnként függönyként felemelkedett, s láthatóvá tette a szerencsétleneket, aztán újból leereszkedett, s jótékonyan eltakarta egy időre őket. József bámészkodott, noha valójában nem is tudta, akarja-e ő ezt látni. Arc nélküli, kar és láb nélküli embereket, akik észre sem veszik őt, akik csak jajgatnak és ordítanak a fájdalomtól, akik felől émelyítő szag árad, s akik onnan jönnek, ahová ő tart éppen, az időt is siettetve türelmetlenül, s gyanútlanul. A lányok a kúttól vizet kezdtek hordani a vagonokhoz, ahogy felnyújtották

a kancsót ki-kilötytyent a víz, rá a hajukra, arcukra, némelyik így olyan lett, mintha sírna, gondolta József, pedig nem sírt egyik sem, csak összeszorított szájjal vitték a vizet, s egy pillantást sem vetettek többet Józsefekre.

Úgy látszik, emiatt a vonat miatt álltak olyan sokat, mert nemsokára felparancsolták őket és elindultak. Lassan gördültek végig a hosszú kórházvonal mellett, vagy ők mentek lassan, vagy az a vonat volt iszonyú hosszú, mert József úgy érezte, sosem lesz vége. Aztán, amikor elhagyták, akkor is még sokáig ott terjengett köztük az az édeskés búz, amelyet később oly sokszor érzett, de most még nagyon idegen volt, s ha lehunyta szemét, állandóan megjelentek a csupa vér, csonka férfiak, hiába akart a látványtól megszabadulni. Hát mit gondoltatok, milyen a háború, szölongatta szomszédait odébb a sötét nézésű ember. Bizonyára látja rajtuk mennyire odavannak, s így akarja vigasztalni őket, morgott József, no ez is tudja, mit kell mondani. Aztán, ahogy magában újból gondolkozott erről a kérdésről, megdöbönt attól, hogy mennyire sarokba szorítja. Mert csak úgy volt, úgy lehetett, hogy egyszer sem gondolta ő bizony végig, milyen is lesz a háború. Vagyis hát gondolt arra, hogy meglövik, vagy meghal, meg minden, csak éppen nem gondolt utána egy percig se, milyen lesz az, mi lesz akkor. Gyanakodva nézte szemé sarkából a sötét nézésű embert, most először érezte úgy, hogy ez az ember sokkal többet tud, mint ők mindnyájan, s talán nem is véletlen, hogy ilyen a tekintete, s hogy amit ő rossz indulatnak, gonoszságnak gondolt, az lehet, hogy csupán keserűség. Az ember már régóta az ablakon bámult kifelé, azóta, hogy a kérdést bosszús hangon feldobta a levegőbe, most azonban mintha megérezte volna, József meddig jutott a gondolkodásban, hirtelen elfordult az ablaktól és egyenesen a szemébe nézett. Sokáig nézték egymást, végül József fordította el a tekintetét, mert zavarba jött ettől a nézéstől, úgy érezte, mintha lelke legmélyére látna ez az ember, s olyat pillanthatna meg ott, amiről ő maga sem tudott. Jóval idősebb volt, mint ő, akár az apám is lehetne, gondolta József, de nem igazán tudott mit kezdeni ezzel a gondolattal. Apa nélkül nőtt fel, s emlékeiben apja csak deréktől fölfelé jelent meg mindig, hisz csupán egyetlen egy ovális, fakó képet látott róla, amelyen vasúttiszti egyenruhában látható, a mellén kitiüntetések, a fején egészen a szemébe húzva a sapka, alóla néz büszkén a világba. Apád azt se tudta meg soha, hogy a világon vagy, mondta egyszer anyja, jóval azután, hogy hírét hallották szerencsétlen halálának. Ez volt a gyászbeszéd fölötté, úgy látszott, ennyivel tartozott csupán régenvolt szerelmének. Azért ne bánd apádat, órá szakadtál, tőle vagy olyan szép, tette még hozzá, s ettől József zavarba jött, egyrészt mert nem gondolta magát szépségnek, másrészt mert sejtette, hogy ezt fájdalommal mondja az anyja. Amennyit ő az egészről megtudott, igazán kevés volt, s azt se az anyjától, hanem innen-onnan kellett összekoldulni. A vasúthoz szerződötték le azt a sápadt arcú, beteges lányt, akit Lakatos Erzsinek hívtak. Egy év se telt belé, s József már meg is fogant a testében. Cselédnek vették fel, de az állomásfőnök azonnal látta, hogy nem bírna semmilyen erősebb munkát. Jó szíve volt, nem küldte el, hanem besorozta irodai szolgálatra. Írni, olvasni ugyan nem tudott, de az nem is kellett. A munka attól volt irodai, hogy hozni, vinni kellett valamilyen papírokat, mikor kihez küldték érte. Így talált rá a frissen végzett tiszt úr, éppen egy nagy könyv borítóján silabizálta a betűket, ide-oda mozgatta a könyvet, s elmélyülve figyelte, hogyan csillognak a napfényben az arany nyomású betűk. Abból lett a baj, mondta nevetve a keresztapja, az egyetlen ember a faluban, aki erről nevetve tudott beszélni, hogy a jótét lélek kitalálta, megtanítja Erzsit olvasni. No az meg is lett, de aztán más is lett belőle,

szegény Erzszi meg mehetett volna világgá, ha hagyom. Nehéz élete lett onnantól Lakatos Erzsinek, pedig addig se volt könnyű. Beleöregedett a bánatba anélkül, hogy fiatal lett volna. József apját elvezényelték onnan, anélkül, hogy bármit megtudott volna, s talán jó is volt így, mert mondják, sosem tudott megállapodni, mindig csak a szoknyák után futott, bánatot és szenvedést szórt szét maga körül, s amikor meghalt, az se történt másként, csak vadászat közben. Az állomásfőnök feleségével igyekeztek szerelmeskedni egy távolabb veszteglő lekapcsolt hálókocsiba, amikor az a szerelvény, ami alatt éppen átbújtak, egyszerre meglódult, s mindkettőjüket lekaszáta. Sokáig rebesgették, hogy nem volt ez véletlen baleset, de addig senki nem ment, hogy bizonyítani is akarta volna. Megérdemelték, ez volt a vélemény, de hogy József anyja mit gondolt erről, az sosem derült ki. Egy biztos, fekete ruháját soha többé nem vette le, s József ugyancsak hátrahőkölt, amikor az egyik multság alkalmával egész véletlenül megtudta, hogy anyja csupán pár évvel idősebb, mint a szép erdészné, akire oly különös érzéssel tekintett. Anyját öreg, szomorú asszonnak látta olyan régről, amire csak vissza tudott emlékezni. Az ő házukban örökös volt a csendesség, mindenki szinte szó nélkül tette a dolgát. Őt is korán munkára fogták, s nem is ágált ez ellen, csak néha barátokat szeretett volna maga körül. A faluban volt is pár velekorú gyerek, s tán játszottak is volna vele, de József nem akart úgy játszani. Elhúzódott hát és egyetlen szórakozása az lett, hogy felmászott a kertükben lévő legmagasabb fára, s onnan kémlelte a környező vidéket. Elképzelte, hogy egyszer majd utazni fog, s amikor először bevitték a városba, örömeben legszívesebben a földet is megcsókolta volna, hogy csak egy kicsivel is, de odébb került a világban. Álmában se juthatott eszébe, hogy vágya mily szörnyűséges módon válik majd valóra, mert bizony ha tudja, igen hamar lemondott volna a vágyakozásról. Most legalábbis, közeledve a háború felé, így érezte. Újból visszaneézett arra a férfire, akiről még az apja is eszébe jutott, pedig felőle aztán igen ritkán gondolkozott, de az már fejét leszegve, karbatett kézzel javában aludt. Akkor aztán ő is elhelyezkedett és elhatározta, addig fel sem ébred, amíg nem lesznek ott végre már abban a háborúban.

Ekkor ismét álmódott, mint az elkövetkezőkben is oly sokszor, pedig otthon mindig álomtalan, mély alvásból ébredt, vagy legföljebb néhány, alig összefüggő halvány álmoképre emlékezett, amik, mire felöltözött, már szertefoszlottak, mint apró felhőpamacsok, ha megkergeti őket a szél. Mostani álmai viszont színesek voltak és valóságosak, napokig nem hagyták nyugodni, s vagy elborzasztották, vagy sóvárgást keltettek benne, valami után, ami nincs, de akár lehetne is, ha még tovább alszik, talán örökké. Most éppen egy olyan erdőben járt, amelyet még sosem látott. Borzongott, fázott ebben az erdőben, mert ide nem jutott el a napfény, a fák mintha az égig értek volna, s hatalmas törzsükre mindenféle ismeretlen növények kúsztak, lehetetlenné téve az előbbre jutást. Haladni szeretett volna pedig, valahová sietni, de nem bírta, a növények már őbelé is úgy kapaszkodtak, mint a fák törzsére, olyan volt, mintha már némelyik a vérét szívta volna, de nem ez volt a legszörnyűbb, hanem egy furcsa hang, ami miatt a fülét is be kellett fognia, ám ez sem segített, sőt, mintha még erősebben hallotta volna. Ez a hang úgy szólt, mint mikor kaszát pendítenek, de nem egyet, hanem százat, s mire az egyik pengése elülne, addigra megszólal a másik, felerősödik, elhalkul, ám soha meg nem szűnik. Ettől a hangtól kellett volna neki elmenekülni, de hiába, a folyondárok egyre jobban megkötözték, már kiáltani sem tudott, sőt lélegezni sem, a mellét is összehérsélt a fájdalom. Aztán hirtelen rázkódni kezdett, ide-oda rángatta valami akarata ellenére. Ahogy a szemét kinyitotta, közvetlen közelről a sötét

nézésű ember arcát látta, az beszélt hozzá, az rángatta, de furcsa módon nem hallotta amit mond, csak a szája tátogásáról olvasta le. Kelj már fel, eltalálták a vonatot, ég minden, ki kell innen jutnunk, tátogta ez az óriásira nőtt száj, s egy pillanatra arra gondolt, ez is egy álom, ám a férfi nagy nehezen felrángatta, amitől rögtön térdre is esett, de amaz nem törődött vele, így vonszolta tovább, nem hagyva neki időt arra, hogy felálljon. Szeretett volna pedig felállni, körülnézni, megérteni mi is történt, de úgy látszik, nem lehetett. Arra gondolt még, mitől van annyira világos, amikor éjszakanak kellene lennie, meg hogy Józsi, a barátja hol lehet, aztán ott is volt már az ajtóban. Magától zuhant innen kifelé, s valahová le, úgy érezte, egy feneketlen sötét gödör aljára, s alig hogy leért, máris láthatatlan erő emelte a magasba, hogy aztán a következő pillanatban nagy robajjal visszahajtsa. József akkor ismét kinyitotta a szemét, de már látni semmit nem lehetett, mintha puha, nedves vattacsomóba nyitotta volna bele, a szájához is ez a puha nedvesség ért, az orrához is és nem lehetett tőle levegőt venni. Végem van, gondolta, és elvesztette az eszméletét.

Amikor magához tért, egy bokor aljában találta magát és nem volt mellette más, mint az a férfi. Megint beszélt hozzá, most már hallotta is, messziről, nagyon messziről jött a hangja, de emberi hang volt, bár furcsán fémes csengésű, s mintha nem is egyedül, hanem kórusban szólalt volna meg. Szerette volna megkérdezni mi történt, de nem tudta szóra nyitni a száját, s a fejét sem bírta felemelni, pedig szét akart nézni. Hosszú idő beletelt, mire megértette, hogy kilótték a vonat utolsó két kocsiját, hogy az egyik kocsi széthullott darabokra, az övek meg csodálatos módon csak megbillent és kigyulladt, aki tudott, kimászott belőle. Azt is megtudta végre, hogy Mártonnak hívják a férfit, aki többet tudott a háborúról már induláskor, mint ők mindnyájan, meg azt, hogy nincs sok esélyük a menekülésre, mert mindenfelé ellenség van már, s őket bizony nem keresi senki az öveik közül. Még páran lehetünk, mondta Márton, majd összefogdosnak minket, mint a nyulakat, menekülésnek nem sok az értelme, te meg amúgy se nagyon mozdulhatnál törött lábbal semerre. József most esett igazán kétségbe először. Eltört a lába, s még valami biztos van, hiszen mozdulni akarna de nem tud, mi lesz most így vele, azt se tudni, hol vannak, még el se jutottak, ahová kéne, s máris itt fekszik tehetetlenül. Háborúban nincs menetrend, vigasztalta Márton, sosem az történik, ami következne a józan ész szerint. Meg kell szokni, hogy a következő pillanatban már nem létezel, hogy semmit nem tervezhetsz, még annyit sem, hogy mindjárt iszom egy korty vizet, mert nem létezik mindjárt sem, semmi, csak ez a pillanat, ami most van. Ezért én nem mondhatom meg neked, mi lesz veled, hiába nézel rám, hisz azt se tudom, velem mi lesz, pedig nekem ép mindenem, ó, hogy az a nyomorult, istenverte rohadt világ, kanyarított a beszédhez még egy cifrát és úgy nézett körül, mit aki azonnal megtalálja a bűnöst és széjjelszedi. Aztán elhallgatott, legyintett, József látta, hogy milyen erőfeszítésébe kerül lenyugtatni magát. A cimborád, mondta aztán, biztos megmenekült, mert láttam felegyenesedni a vonat mellett. Helyet készített magának és Józsefnek is, felültetek, mondta, és megpróbálta közelebb húzni a bokorhoz, eszünk is majd valamit, visszamegyek a vonathoz, ott biztos lesz ennivaló, s valami kis víz is. Még szerencsénk is lehet, elfognak hamar, le se lőnek, fogságba visznek, aztán számunkra vége a háborúnak, ehhez szóljál, nevetett, aztán lehajolva a magas fűben hamarosan eltűnt József szeme elől. József lehunyta a szemét, és szeretett volna valamire gondolni, de ez egyáltalán nem ment, egyszerűen nem bírt gondolkozni, s ez olyan hihetetlen és rémisztő volt. Mindig elkezdte onnan, hogy rázza őt ez az ember, ez a Márton, és lépésről lépésre végig akart menni azon, ami ezután történt. Ez azon-

ban nem sikerült, csak ide-oda ugrált a gondolata, furcsa képek keveredtek az egyszerű eseményekbe, s olyankor azt hitte, megint valami álom jön elő. Csupa vér arcokat látott például, aztán valakit, akinek a karja helyén semmi nem volt, a vállából meg úgy spriccelt a vér, mint a szökőkútból a város főterén. Jajgató, hörgő hangokat hallott, valaki mintha sírt volna, s mindez annyira elviselhetetlen volt, mint az a tehetetlenség, ami a földhöz szegezte. Gyorsan kinyitotta a szemét, rányitotta az égre, az meg kék volt, de olyan gyönyörűen kék, amilyen csak ősszel szokott lenni. És az égen nem volt semmi, semmi jele annak, hogy itt, vagy valahol háború van, s annak sem, hogy ő itt fekszik törött lábbal, s még ki tudja mivel, mert az égre nincs ráírva semmi, nem úgy van, mint ahogy azt gyerekkorában elhitte keresztapjának. Nem tudod mit csinálj, mondta neki nagy komolyan, hát olvasd le az égről, azon minden kérdésre ott a válasz. Ő meg milyen sokáig kereste az írást, és ott kereste az Istent is, ha a felhők között hosszú fénycsíkokat látott, azt hitte, azok az Isten fényei, s emlékezett, milyen csalódás volt, mikor megtudta a tanítótól, hogy bizony csak a nap sugarai. Isten sokkal, de sokkal messzebb van, vigasztalta akkor a tanító, s pont ez jutott most eszébe, s gyorsan behunyta a szemét és nemcsak behunyta, de össze is szoritotta, ahogy csak bírta, de hiába, mégse tudta azt a két vékonyka könnycsíkot visszatartani, ami először lassan, majd egyre gyorsabban folyt végig arcán, le a füléig.

Amikor Márton visszaérkezett, már nem sírt, úgy-ahogy össze is szedte magát. Mártonnál annyi holmi volt, hogy ki sem látszott közülük. Ahogy pakolta le a zsákokat, s rakott egyre nagyobb halmot belőlük, úgy nőtt József ijedelmé. Ez mind másé, nyögött fel, s Márton meg is állt a pakolásban, annyira meglepte, hogy nehezen szólalt meg. Másé, másé, mondta, de az biztos, hogy annak már nem kell. Rengeteg ennivaló került elő, meg takarók, köpenyek, s egy tömlőben víz. József ennek örült a legjobban, mohón itta, de úgy érezte hiába, amennyire ő szomjas, nincs annyi, ami enyhíthetné. Aztán csak abbahagyta, s megpróbált valami mozgást kicsikarni nyomorult testéből, s ez nagyjából sikerült is. A mozdulattól, ami leginkább egy kígyó bágyadt vonaglásához hasonlított, végigfutott a lábában egész a gerincéig egy iszonyú fájdalom. Örült ennek a fájdalomnak, mert azt jelezte, nem bénult meg a lába, hisz ez lett volna a legszörnyűbb, ami érheti. Kis idő múlva már a jobb lába ujját is tudta mozgatni, majd óvatosan a lábfejét, közben nézte mi mindent pakol Márton a leterített katonaköpenyre. Még borotválkozó felszerelés is volt ott, meg dohánytartó zacskó, mellette egy aranyos csillogású vékony dobozka, József tudta, mi az, mert látott már ilyet. Annál a városi ügyvédnél látott, aki sosem hiányzott a téli vadászatokról, s aki, ha megálltak pihenni, mindig két dolgot csinált egymás után. Először elővett a bundája mélyéről egy fémből való hengert, letekerte a tetejét, s azonnal édeskés szeszgőz csapta meg József orrát, idegen neve volt az itálnak, forró rum, magyarázta az ügyvéd, töltött magának és egy hajtásra megitta. Másodjára meg egy aranyos dobozkat húzott elő ugyanonnan, ahogy kinyitotta, csak egy egészen apró kattánást lehetett hallani, és egy vékony barna rudacsukat emelt ki, kezével meggyúrta, morzsolgatta, végül meggyújtotta és nagy élvezettel fújta a füstöt. Egyszer Józsefnek odaadta a kis dobozt, szivartárca, mondta és mutatta benne a felíratot is. Az ügyvéd neve, meg még valakié és két évszám látszott érdekesen kunkorodó betűkkel. Egy hölgytől van, régi emlék, avatta be, s József úgy látta, hogy szája elé teszi a kezét, mintha azt intené, pssz, ez titok. Józsefnek persze fogalma sem volt, kinek is mondhatná el ezt a dolgot, hisz az ügyvédet is csupán a téli vadászatok alkalmával látta, s zavarba is jött egy kicsit, hogy egy úr őt ilyesmibe beavatja. Arra gondolt, ő ugyan el nem mesélne semmit se idegennek, se ismerősnek, milyen dolog az.

Azt mindenesetre megfogadta, hogy nem mondja el az ügyvéd titkát sem senkinek, aztán el is felejtette, csak most jutott eszébe, ahogy a csillogó holmit meglátta. Nagy nehezen előrehajolt és felvette a tárcát. Kisebb és finomabb volt, mint az ügyvédé, de ugyanolyan halk kattanással nyílt ki. Belül nem barna, hanem fehér rudacskák voltak, ilyen még nem is látott. A feliratot kereste, és valóban, ebben is ugyanolyan betűkkel ott volt, Vized Ábrámnak, unokámnak örök emlékül és még alatta egy rózsza is szép vésséssel. Elszomorodott József ettől a felirattól. Arra gondolt, hogy ez az ember már nincs és az is lehet, hogy a nagyanyja még él, és azt hiszi, hogy ez a tárcsa most is ott van az unokája zsebében, s hogy mit szólna, ha látná, hogy egy idegen ember fogdossa, tapogatja. Később, amikor már jól laktak, és Márton elővette a fehér rudacskákat, meggyújtotta és szívta lehunyt szemmel, Józsefnek el kellett fordítania a fejét, nem bírta nézni. Mondtam, hogy akié volt, annak már nem kell, mordult rá Márton, hát sajnálnád tőlem ezt a kis dohányt, mikor azt se tudjuk, mire virradunk? József nem szólt, nem tudta, mit is mondhatna. Beburkolózott, lecsúszott úgy, hogy nagyjából fekvésben legyen, és aludni akart.

Éjszaka volt, amikor felébredt, mert zsibbadni kezdett a lába, s valahogy szeretne volna másfelé mozdítani. Hosszú időbe telt, amíg sikerült olyan helyzetet felvenni, amelyben elviselhető lett a zsibbadás. Újhold volt éppen, és József fölé olyan csillagos égbolt borult, amitől mindig megdobbant a szíve, s valahányszor látta, órákig nézni akarta. Most ideje lett rá, s bámulta is, ide-oda vitte tekintetét a hatalmas feketeségen. Csupán két csillagot ismert névről, a göncölt, meg a sarkcsillagot, de soknak tudta az alakját, csak a nevét nem. Arra gondolt, milyen érdekes, hogy már annyit utaztak, itt vannak ebbe a nagy messzeségbe, s mégis csak azt látja, amit otthonról is megnézhet. Erről aztán mindjárt eszébe jutott, hogy mit csinál az anyja? Dologidő van, mennek-e neki segíteni, vagy egyedül kínlódik napra nap? Keresztapám biztos segít, gondolta, ő nem hagyja anyámat, sose is hagyta. Később arra gondolt, hogy szegény anyja várhatja majd a levelet, ő ugyan nem tud neki írni, hisz nincs is a háborúban, ahol van biztos ágy, meg papíros, ami kell, hanem itt van egy bokor alatt, s csak a más holmija van körülötte, fölötte meg a csillagos ég. Távolról furcsa, ismétlődő morajlásokat hallott, először nem tudta mire vélni, viharra gondolt, de olyan derült volt az ég. Végül rájött, hogy ez bizony ágyúzás, vagy mi a fene, a háború felől jön a zaj, de mennyire olyan, mint egy száraz nyári zivatar, mennydörgéssel, villanásokkal. Gyerekkorában, ha ilyen látott, mindig szeretett volna ott lenni, mert imádta a vihart, a többi gyerek mind félt tőle, de ő élvezettel nézte, hogyan cikáznak a villámok, számolt a fény és dörgés között, így szinte pontosan tudta, mikor ér hozzájuk. Gyönyörűnek tartotta a súlyos fekete felhőket, olyanok voltak, mint a jóllakott, nehéz tőgyű tehének, ahogy lomhán himbálják magukat befelé a rétről. Hiszen csak ne lennék tehetetlen, keseredett el megint, de tovább nem is gondolta, mi lenne akkor. Nézte Mártont, olyan csendben aludt, mint aki már nem is lélegzik, milyen nyugodtan tud aludni, mintha minden rendben lenne, gondolta. Aztán meg az jutott eszébe, hogy ez az ember megmentette az életét és nem tudta, hogy ezt most meg kell-e köszönni, vagy mit csináljon. Fogalma sem volt arról, mennyire össze van kötözve életük fonala, mennyire úgy lesz majd velük, mint az ördögkerékkel, ahogy a cirkuszi mutatványosok össze szoktak fogódzni kéz a lábbal egy karikába, aztán úgy gurulnak, hogy egyik rántja fel a másikat és fordítva, szóval, hogy ők is így lesznek egymással egészen addig, amíg egyikük végül képtelen lesz tovább lendíteni és lendülni, s ott marad fekvé a porban. József egyáltalán nem gondolkozott azonban a jövőről, legfőljebb a következő napról, de most még ar-

ról se nagyon. Csak nézte a csillagokat, lassan halványodtak, némelyikük el is tűnt, s ahonnan az előbb a villanásokat látta, most másfajta fényesség áradt. Hajnalodott, s a hajnallal didergető hűvösség is érkezett, úgyhogy József magára húzta teljesen a nehéz kabátot és aludni próbált.

Magyar, magyar, fel, erre a kiáltásra ébredt, és egy csomó alakot látott, arc nélkül, mert mögöttük éppen feljött a nap és az alakok körbe voltak fogva arany napfényvel, akár a szentképeken, ez jutott hirtelen eszébe Józsefnek, de ezeknek a kezében szuronyos puska volt és ordibáltak, ahogy a torkukon kifért, mindegyik mást kiáltott. József nem értette az idegen beszédet, csak ezt, magyar fel, ezt értette, igyekezett volna is felállni, de sehogy sem bírt. Márton, Márton, kiáltott többször is kétségbeesve, de Márton igen nehezen ébredt, többször is kinyitotta, meg behunyta a szemét, mint aki nem hiszi el, hogy valóság, amit lát. Kelj már fel az istenért, ezek itt lelőnek, ordította neki. Márton lassan kászálódott, közben csendben beszélt, dehogylőnek, akkor már régen lelőttek volna, aztán húzta őt is, Józsefnek iszonyú fájdalom volt minden mozdulat, de annyira fel akart állni, hogy minden erejét beleadta. Nemsokára már állt is, Mártonra dőlve, s közben lassan ide-oda forgott vele a föld. Jaj, de rosszul vagyok, ezt mondogatta magában, és egy ideig nem is bírt másra figyelni, csak a gyomra remegésére, meg arra a pokoli szédülésre, ami kínozta. Magyar ki vagy, mit akarsz, ezt ismételte valamelyik alak és olyan közelről beszélt, hogy érezni lehetett fokhagyma szagú lehelletét. A szurony ott villogott az orruk előtt és József arra gondolt, hogy ezek mintha félnének, legalább úgy kiabálnak, pedig láthatják, hogy náluk nincs semmi, hogy ketten vannak és ő még nyomorék is, mégis ott a félelem az ordításukban, a lökdösésükben, s még az is lehet, hogy Mártonnak mégsincs igaza, mert ezek félelmükben fogják lepuffantani, mint egy nyomorult állatot. Ekkor meglepetésére Márton beszélni kezdett, beszélni azon az idegen nyelven, ami leginkább a tóra hasonlított. Ezt a nyelvet ismerte József, mert élt egy ideig egy tót család a faluban, amikor még kisgyerek volt és azok beszéltek így egymás között. Az asszonyok, amíg meg nem ismerték őket, nem engedték a gyerekeiket a közelükbe, sőt még fenyegették is velük. Ha nem leszel jó, odaadlak a drótos tótnak, ezt mondták és bizalmatlanul méregették a családot. Keresztapja vetett aztán véget ennek, tiszta marhaság, jelentette ki, hogy jut ilyen az eszetekbe, csak olyan emberek, mint mi, mire vagytok úgy elhivalkodva, és összegyűjtött egy csomó lyukas edényt, kézen fogta Józsefet és beállított a drótoshoz. Ezzel megtört a jég, a gyerekek örültek a legjobban, mert nagyon érdekes volt nézni, hogyan dolgozik az öreg drótos, minden mozdulatát elfigyelték és csapatban kísérték ki a falu végéig, ha elindult más falvakba, vagy be a városba. Nézték, amíg el nem tűnt a kanyarban, aztán füleltek, mikor hangzik fel hosszú, elnyújtott óbégatása, amin a távolság még torzított is. Dróóótoz, fóóódoz, ezt hallották, és ők is belekiabálták a világba nagy boldogan. A gyerekei nem nagyon voltak játszó korban, a legkisebb is már József fölé nőtt, pedig vele szívesen játszott volna, az biztos. Szinte fehér szőkeségű, kék szemű kislány volt, sápadt arcán piros foltok gyúltak, ha túl sokat hajolt, vagy sokáig állt a kútnál, s bár nagyon szótlan volt, Józsefekre mindig rámosolygott, s egyszer még meg is simította a fejét. József sokat gondolt akkoriban erre a kislányra, gyakran ólálkodott a házuk előtt, vagy felmászott a kertjük végében terpeszkedő kőrefára. Az ágak teljesen eltakarták, és innen hallgatta teljesen érthetetlen, különös dallamú beszédüket, innen figyelte őket akkor is, amikor egyszer olyan váratlanul, ahogy jöttek, felpakoltak egy kocsira és csendben kivonultak a falu életéből. Ezeknek a katonáknak a beszéde, meg Mártoné eszébe juttatták Józsefnek azt a régi szomorúságát, ami elfogta,

ahogy nézte a fáról az elhagyott udvart, meg a lelakatolt ajtókat. Mi az, hogy tót, kik azok a tótok, vallatta keresztapját, ő meg azt felelte, egy másik nép, egy másfajta, érted, s úgy érezte, hogy érti, nem is kérdezősködött tovább. Nohát, gondolta most magában, akkor ezek is tótok biztos, s jobb volt így, hogy kitalálta, már nem félt annyira. Közben Márton kifogyott minden mondanivalójából, de úgy látszott, jól beszélt, mert lenyugodtak kissé a katonák. Egy vigyázott rájuk továbbra is a szuronyos puskával, csak egy hajszállal már távolabb tartotta, a másik feltúrta a gyűjteményüket, s ami élelmet talált, dobálta bele egy nagy zsákba. Végül eltűnt a csillogó tárca is, csak éppen nem a többi holmi közé. A katona tévovázott kissé, de aztán a tárcát a saját zsebébe dugta és még rá is vágott párszor a kezével, megütögette, úgy, hogy na ez jó helyen van. Elvisznek minket, azt nem tudom, hogy hová, de visznek, szólt csendesen Márton, és a hangja bizakodó volt, az volt benne, hogy erre számítottam, megmondtam előre. Jófélnék látszanak, kockáztatta meg József, de látta Márton szeme villanásából, hogy most kinevetné, ha tehetné. Azok, jófélnék hát, ismételte, elvégre a muszkák között is van ilyen is, olyan is. Muszkák, csodálkozott József, hát nem tótok ezek, bökött a katonák felé, akik nagyon tanácskoztak valamit, s karjukkal egy irányba integettek, az volt a mozdulatukban, ide, ide! Miért lennének tótok, kérdezett vissza Márton, s közben két vastag fadarabot tett kétoldalról József törött lábához és egy szíjjal szorosan körbetekerte. Megmondtam nekik, hogy fáj a lábad, de azt nem, hogy eltört, akkor még a végén itt hagyánának. Ez feszesen tartja, valamennyire tudsz menni, aztán majd meglátjuk. József nem nagyon hitt ebben az egészben, mert még a járás gondolatára is összerándult, csodálatos módon azonban a két fadarab tényleg úgy tartotta a lábát, hogy nem érzett fájdalmat, amikor ránehézkedett. A katonák még mindig ott álltak, s teljesen olyan volt, mintha megfeledkeztek volna róluk. Talán nem lesz olyan szörnyű, gondolta József és megnyugodva várta, hogy történjenek a dolgok.

Nemsokára meg is láttak egy lovaskocsit, két katona ült rajta, a hátuljában meg néhány ijedt ábrázatú férfi, a kocsi mögött fegyverrel két kísérő. Magyar, eriggy, parancsolt rájuk az a katona, aki a legtöbbet tudhatta magyarul és meg is taszigálta őket, ha nem értették volna a szép szót. József most már látta az arcát, semmiben nem különbözött egy akármilyen arcától, amilyet már ezerszer láthatott, s rögtön az jutott az eszébe, ugyan mi a fenéért képzelte, hogy az ellenség egészen másként néz ki. Szinte jókedve lett ettől a butaságtól, most már végképp eldöntötte, hogy nem lesz itt semmi baj, ezzel a jókedvvel próbált felmászni a szekérre, amíg egy hatalmasat nem sújtott a hátára az a katona, amelyik a kocsi mögött állt, és aztán abba se hagyta az ütlegelést, amíg József összes erejét összeszedve be nem zuhant a szekér aljába. Egy pillanatra elsötétült előtte a világ, s mire észhez tért, már zötyögött is a kocsi, neki meg fel kellett volna emelkedni, mert minden egyes zökkenésnél beleverődött az arca a deszkába. Sajnos azonban képtelen volt jó ideig eltalálni azt a lendületet, amivel fel bírja magát rántani, mire eltalálta, már csupa vér volt az arca, az orrából ömlött a vér, s úgy érezte, mintha a fogai is meglazultak volna. Arra gondolt, miért nem segít neki senki, amikor meglátta, hogy akik a kocsin ülnek, azoknak hátra van kötve a kezük és tehetetlenül nézik vergődését. Végre csak sikerült felülnie és a hátát nekidöntötte a szekér oldalának. Így már láthatta, hogy Márton a kocsi mellett megy, ez megnyugtatta kissé, aztán megkereste azt a katonát, aki így felsegítette őt az előbb, de nem tudta eldönteni, hogy melyik lehetett. Egykedvűen mentek a kocsi után, fegyverüket folyton feléjük tartva, egymáshoz se szóltak egy szót sem, csupán néha köptek egyet erre-arra. Én is itt vagyok testvér, hallotta egyszer csak Józsi hangját, nem is akart hinni a fülének, hát ő is

megmaradt, az egyetlen háborús barátja, s valóban, ott ült a szekér végében, csak éppen az arca volt felismerhetetlen, kékre, zöldre dagadt, egyik szeme ki sem látszott a nagy duzzanatból. József intett a kezével, de szólni nem bírt, a szája tele volt vérrrel, és nem tudta, hogyan szabaduljon meg tőle, mintha szeretett volna minél tovább megőrizni valamit a normális életből, abból, ahogy viselkedni szokott, vagy egyszerűen csak nem tudta, hogyan kezdje el azt a másikat, amelyiket most már ki tudja, meddig élnie kell. Végül nagy nehezen sikerült annyira felvergődnie, hogy ki tudott köpni a szekérből, aztán újból visszacsúszott, most már éppen csak a feje búbját látta Mártonnak, meg néha a homlokát, de ez is jó volt, egy biztos pont ebben a nagy bizonytalanságban, mert Mártonnak még a homlokából, a feje búbjából is az sugárzott, minden rendben van, a legjobb úton vagyunk, hogy kikerüljük a háborút és megússzuk ezt az egészet. József úgy érezte, egyre távolodnak valamitől, hogy kifelé mennek, maguk mögött hagyják, mit is, talán az egész háborút, de tévedett. Ahogy telt az idő, egyre közelebb jutottak, s egyre beljebb egy idegen országba. Párszor beszélgetni próbáltak, de azt nem lehetett, szóltanul túrték hát a hőséget, nézték a látóhatárt, s az nyújtott némi vigaszt, hogy amerre haladtak, erdős hegyek sötétlettek, az igaz, nagyon messze, ki tudja, odaérnek-e valaha. A katonák, úgy tűnt, nem akartak megállni, talán a végtelenségig bírának gyalogni, gondolta József, és Mártont sajnálta, de az ő feje mindig ugyanolyan ritmusban mozgott, mintha ő meg a katonák valami versenyt folytatnának, ki bírja tovább. Végül az egyik katona előre kiáltott a szekéren ülőnek, hosszan kiabált valamit, Józsefnek úgy tűnt, egy dolgot többször is elismételt, mire a szekér megállt. Mártont felkergették a szekérré, odakötötték őt is a szekér oldalához, majd elvonultak egy fa alá. A kocsit a tűző napon hagyták, s ott hagytak egy őrt is, aki a sok összekötött embert kellett hogy őrizze. A zsákból ettek, ezeknek gyűjtöttem én, morgott Márton, most felfalnak mindent, nekünk meg semmit nem adnak. Ekkor érezte meg József, hogy mennyire éhes, s ami még rosszabb, szomjas, s hirtelen felrémlett előtte, amire pedig még nem gondolt sosem, hogy éhezni fognak, meg szomjazni, s ki tudja, megsznáják-e ezek a katonák a kínlódásukat. Úgy látszott, a többiek is ilyesmiket gondolnak, mert mindenki sóváran nézett a fa árnyékában eszegető katonák felé, akik látóhatóan mindenről elfeledkeztek az evés kedvéért, még társukról is, aki egyik lábáról a másikra állt és patakokban folyt róla az izzadság. Egy idő múlva, éppen amikor ott a fa alatt előkerült az aranyló tárca, s a katonák sorra szagolgatták a fehér rudacskákat, elfogyott az őr türelme és odakiáltott valami durvát a többieknek. Azok úgy néztek vissza rá, mint akik álomból ébrednek, mint akik nemcsak azt felejtették el, hogy egy cimborájukat kiállították a tűző napra, hanem azt is, miért és hol is vannak ők valójában. Aztán látszott, senkinek nincs kedve felcserélni az őrzést a kellemes árnyékkal, intettek hát társuknak menjen inkább ő is közéjük. Nem fognak nekünk enni adni, szólt meg Józsi, amikor már nem hallhatták őket, éhen fogunk döglenni, ismételte idegebben, még valami sírás féle is bujkált a hangjában. Annyit biztos adnak, hogy meg ne dögljünk, nyugtatta Márton, de szegény Józsit ez egyáltalán nem vigasztalta meg. József olyan kétségbeesést látott barátja szemében, olyan rémületet, hogy összerándult tőle a gyomra. Érezte, hogyan ragad át őrá is, s pillanatok alatt szétárad egész testében. Remegés fogta el, szerette volna levenni a szemét Józsiról, hátha az segít, de nem bírta, már minden porcikájában remegett. Ki kellene mennem, jajdult fel és úgy érezte, menten maga alá csinál. Egy pillanat alatt meggyűlölte ezt az egész rohadt háborút, az életet, önmagát főleg, mert ilyen tehetetlen, szerencsétlen, s mert ilyen szegényt kell megélnie, hogy nem tud uralkodni magán. Megint Márton mentette meg, odakiáltott a katonák-

nak, sürgető volt a hangja, s azok meg is indultak, mintha Márton szavának engedelmeskedni kéne még az ellenségnek is. Mindenki elmehetett a dolgára, na ilyen se volt még, hogy puskával a fenekemben végezzek ilyesmit, nyögött Józsi, de József semmit nem tudott válaszolni, el volt foglalva a maga kínjával, hogy leguggoljon, vagy csak úgy görnyedjen, el kellett dönteni hamar, és akkor még ott volt az, hogy bámulja őt egy idegen ember... Gyomra és belei mindenesetre nem sok időt hagytak neki a tépelődésre, s eldöntötték helyette, mit kell tenni. Ide figyelj, öcsém, szólt rá Márton, miközben a szekér felé terelték őket, jó lenne, ha rám hallgatnál végre. Háború van, nem számít semmi, két eset van, vagy megmaradsz, vagy nem, s ezt se te döntöd el, mint ahogy a többit sem. Ha meg akarod úszni, akkor csináld mindig, amit mondanak és ne nagyon gondolkodjál, meg ne essél kétségbe mindentől! A félelmet pedig meg kell szokni, aztán már nem is támad rád annyira. József torka száraz volt, mégis annyiszor kellett nyelni, mintha sok nyál gyűlt volna össze a szájában. El nem tudta képzelni, hogy lehet megszokni a félelmet, az éhezést, a fájdalmakat, még mit sem tudott arról, hogy ő valójában mennyire erős, mi mindent képes kibírni, mivé alakítja akarata ellenére ez a borzalom, aminek háború a neve, amiből még mindig szinte semmit nem látott, mintha csak a szélén keringene egy ijesztő szakadéknak, ahová bármikor bele-szedülhet.

Enni végül kaptak, de vizet nem adtak nekik, merthogy kevés volt, s hamar kiderült, hogy ez hiányzott jobban, a víz. Állandóan csak arra gondolok, hogy otthon leeresztem a kútba a vödört, mondta Józsi, hallom a vödör csobbanását és már tekerem is fel a kötelet, aztán iszok csak úgy, a vödörből. Nem volt erejük, hogy rászóljanak, de mindegy lett volna már, ők is látták már a saját kútjukat, ők is emelték a vödört, hiába nem akartak emlékezni. Az erdő közben csak közelebb került, időnként árnyas fák között haladtak, s a nap se süttött olyan melegen. A katonák idegesek voltak, Márton azt vette ki a beszédükből, hogy ott hagyták őket, hogy nem is tudják pontosan, merre kell menniük. Össze is vitakoztak hamar, úgy tűnt, mintha nem is lenne parancsnok közöttük, vagy ha van is, nem nagyon hallgatnak rá. Nagyon rosszul vagyok, jaidult fel hirtelen az egyik fogoly, jaj anyám, mondta még, aztán már csak rángatózott a teste. József rémülten nézte, egyedül az ő keze nem volt megkötve, tennie kellett valamit, odacsúszott a magánkívül vonagló testhez, s megpróbálta lefogni. Magához húzta a fejét, szorította a melléhez, de nem boldogult vele. Kétségbeesve nézett széjjel és segítségért kiáltott, pedig ott volt mindenki a közelben. Nyavalyatörése van, állapította meg egy fiú, a szájába kéne dugni valamit, mert elharapja a nyelvét. Volt a mi házunkban egy ilyen, levetette magát a földre és forgatta a szemeit, szörnyű látvány volt. Aztán előjött a felesége, nagy darab, szőke asszony, lehajolt, megragadta a hajánál, fölrántotta, a másik kezével meg belegyömöszölt a férje szájába egy fadarabot, olyan hengeres formát, aztán leült mellé a földre és addig simogatta a fejét, amíg az ember el nem csendesedett. József nem látott semmit, amivel a száját ki lehetett volna támasztani a szerencsétlennek, odanyomta hát a karját, hadd harapja a kabát hajtókáját, talán elég vastag, nem ér el a harapás a bőréig. Aztán csitítgatni kezdte, végigsimította csapzott haját, s az volt az érzése, mintha ez az egész nem is vele történne, hogy itt ül egy szekéren, törött lábbal és egy idegen ember fejét simogatja. Ekkor már jó ideje álltak, az oroszok szemmel láthatóan tanácstalanok voltak, merre kéne fordulni. A nyavalyatörős lassan megnyugodott, József hátradöntötte, eligazgatta a lábait, az meg fejét mellére ejtve elaludt. Miről beszélnek vajon ezek, szólalt meg Józsi, úgy nézegetnek közben felénk, mintha akarnának velünk valamit, nem tetszik ez nekem. Majd még ott az erdőben

megölnek, ezektől kitelik. Mit is mondtál, fordult Józsefhez, hová jöttünk mi, hová hoztak minket? Galíciába, ott vagyunk, felelte József, és maga is elcsodálkozott, mennyire biztos ebben az egy dologban. Nem maradunk itt, mondta Márton, ez a föld most a jó ég tudja kié, lengyeleké, oroszoké, de még mások is vannak itt. Én azt gondolom, bevisznek minket az országukba, intett a katonák felé, az meg állítólag olyan nagy, hogy a másik fele már Ázsiában van. Józsinak távra maradt a szája annyira, hogy egy kissé még a dagadt szeme is kinyílt. Aztán meddig vihetnek, kérdezte elképedve, az istenit, és hogy kerülünk vissza? Úgy nézett szét, mint egy szomorú bohóc, arcán színes festékekkel, Józsefnek ez jutott eszébe, az egyetlen cirkuszi előadásból, amit életében látott. Ott az egyik bohóc, aki különösen esetlen volt és mindig csak baj érte, folyton azt bömbölte a közönség felé, és most mit csináljak, pont ilyen volt Józsi is, ilyen tanácstalan. Senki nem válaszolt neki, ugyan milyen választ lehetett volna adni egy ilyen kérdésre?

Végül úgy lett, ahogy senki sem gondolta. Az történt, hogy a nagy tanakodásba egyszer csak óriási robajjal beleszólt a háború. Valahonnan, tőlük jobbra lőni meg ágyúzni kezdtek és a katonák alaposan megkavarodtak, mert fogalmuk sem volt, hogy kik is lehetnek. A lovak pedig úgy megijedtek, hogy időt nem hagyva a tanakodásra, felhorkantak és úgy elindultak az erdő felé, hogy nem volt ember, aki megállíthatta volna őket. A bakon ülő orosz megpróbálta visszatartani őket, de végül elvesztette az egyensúlyát és egyszerűen lerepült az ülésről. József teljes erejéből a kocs oldalába kapaszkodott, még a fogait is összeszorította, mintha azzal vissza lehetne tartani a rémülten vágató lovakat. Kis idő múlva már az erdőben voltak, az oroszokat már látni sem lehetett, és egyáltalán semmi egyebet nem lehetett látni. Ágak csapódtak feljűk, mintha kiáltoztak is volna, s a kiáltásokat az erdő hol elnyelte, hol többszörösen visszadobta, József csak magával tudott törődni, hogy megmaradjon a szekéren, igyekezett teljesen lehajolni, hogy az ágak ne kapaszkodjanak belé. Ki tudja meddig tarthatott ez az örült rohanás, ami oly hirtelen kezdődött és legalább ilyen hirtelen ért véget. Mindenesetre igazán nem tarthatott soká, mert a nap még beszűrődött a fák között. A felvert por ott kavargott a fénycsíkokban, és a hirtelen beállt csendben csak a lovak zihálása hallatszott. József úgy nézett széjjel, mint aki most ébred valami részeg álomból. Látta, hogy társait teljesen meggyötörte ez a rettenetes vágta, ők nem tudtak kapaszkodni, tehetetlenül csapódtak erre-arra és most még nyomorultabbnak látszanak, mint ahogy ő érezte magát. Nézte őket, aztán egyszerre rádöbbsent, hogy itt vannak egyedül egy idegen erdőben, itt, ahol a háborúnak kéne lenni, de semmi más nincs, csak ők meg két agyonhajszolódott ló, és az is eszébe jutott, hogy amióta elindult, még csak olyan történt, amire egyáltalán nem számított, s ettől furcsa mód jókedve kerekedett. Most végre megérezte, amit eddig csak legfőbb gondolt, hogy még bármi is lehet, s ez olyan volt, mintha megszabadult volna valamitől, ami eddig fogva tartotta. Szabadok vagyunk, mondta Józsi és úgy vigyorgott, kétkedve, mint aki nem is mondja, inkább kérdi. Nem olyan egyszerű ez, nyögte Márton és megpróbált felülni. Teljesen bevágódott a kötél a kezembe, jó lenne, ha találnál valamit, amivel megszabadíthatsz minket, fordult Józsefhez, aztán újból megismételte, nem olyan egyszerű ez. József egy széthasadt fadarabbal kezdte fűrészelni a köteleket, s közben arra gondolt hogy ez tényleg nem olyan egyszerű, mégis, az öröme nem szűnt meg. Örült, hogy régóta tartó tehetetlensége véget ért, és örült az erdőnek, az erdő szagának, amit jó ideje nem érzett és csak most döbbsent rá, mennyire hiányzott neki. Ahogy egyik kötelet a másik után szabdalta szét, úgy erősödött benne az a gondolat, hogy az igaz, nem tudni a jövőt, de

bármi véletlen beleszólhat ebbe a háborúba úgy is, hogy jobb legyen. Amikor az utolsó társát is kiszabadította és felegyenesedett, még sajtó lábát is el tudta felejteni. Csak belenézett az erdőbe és végképp megnyugodott. Ugyanolyan fák vették körül, mint otthon, s ugyanúgy biztonságban érezte magát. Azt nem tudta még, hogyan lesz ezután, de egy valami különös módon megszűnt. Elhagyta őt a félelem, amitől oly irgalmatlanul szenvedett és ami annyira gyengévé és védtelenné tette. Rendben leszünk, mondta ki hangosan és látta, hogy Márton is úgy néz rá, ahogy a többiek, ahogy eddig őrá még soha senki nem nézett. Valahogy úgy, ahogy ő nézte mindig a keresztapját, elismeréssel, büszkén. Ahogy egy férfire néz az ember.

HAZATÉRTEK